

Спеціалізованій вченій раді К 35.052.23
Національного університету
“Львівська політехніка”
вул. С. Бандери, 12, м. Львів, 79013

ВІДГУК

офіційного опонента – доцента кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидата юридичних наук Фігурського Володимира Михайловича

на дисертацію

Довганя Андрія Ігоровича

“Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом”

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Реформування кримінального процесуального законодавства в Україні зумовлює необхідність розширення демократичних засад під час досудового розслідування кримінальних проваджень, які б окреслили стандарти охорони прав і законних інтересів осіб, що залучаються до цієї сфери. Це, своєю чергою, спонукає до проведення детального і глибокого дослідження криміналістичної методики.

На сьогодні особливої уваги заслуговує забезпечення гармонійного розвитку дітей та підлітків і захист неповнолітніх від протиправних посягань на їх моральний та фізичний розвиток. Дійсно, на поведінку дітей істотно впливають настанови дорослих, які подеколи викликані різного роду зловживаннями, так як за вчинення кримінального правопорушення діти не будуть покарані, оскільки вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Тому, втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність, зокрема, у заняття жебрацтвом, на сьогодні є досить поширеним явищем, яке вимагає вжиття негайних заходів реагування. Варто зазначити, що чи не найважливішим завданням при розслідуванні втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом є, насамперед, встановлення особи, яка вчинила такого роду

кримінальне правопорушення, а також збір відповідної доказової інформації під час кримінального провадження. Покращуючи існуючі та розробляючи нові засоби, методи та способи виявлення, вилучення і дослідження доказів, зокрема, під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, вчені-криміналісти зробили великий внесок не лише у розвиток теорії науки криміналістики взагалі, а й у вирішення пов'язаних з доказами практичних питань, що виникають у процесі розслідування зазначеного виду кримінального правопорушення. Тому, особливого значення набуває вироблення уніфікованої методики досудового розслідування такого кримінального правопорушення як втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

Слід зазначити, що системного та сучасного криміналістичного аналізу втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом у науці не проводилось. Такий стан наукової розробки вказаної проблематики в практичній діяльності негативно впливає на ефективність розслідування цього виду кримінального правопорушення. Важливими для швидкого, всестороннього та неупередженого розслідування в цій сфері залишаються насамперед питання напрацювання методики розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом для отримання криміналістично значимої інформації про подію, особу злочинця, способи кримінального правопорушення, обставини втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом та ін.

Саме тому вирішення проблем, пов'язаних з розробленням нових тенденцій в методиці розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, безсумнівно, викликає як теоретичний, так і практичний інтерес, що й визначило **актуальність** теми рецензованого дослідження.

Дисертацію виконано з урахуванням положень Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, Плану заходів МВС України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України, затвердженого наказом МВС України від 08.08.2012 р. № 685 (п. 6 розділу «Правові засоби боротьби зі злочинністю»); у межах науково-дослідної роботи Приватного вищого

навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права» протокол № 51/3 від 29 жовтня 2015 року; уточнена - протокол №7 від 25 лютого 2016 року.

Робота виконана українською мовою, її загальний обсяг становить 212 сторінок (основний текст 164 сторінки), складається із вступу, трьох розділів, які включають шість підрозділів, висновків, двох додатків (11 сторінок), списку використаних літературних джерел (202 найменування, які займають 19 сторінок).

Автореферат підготовлено відповідно до діючих вимог. Його зміст ідентичний основним положенням дисертації. Зауважень до технічного оформлення дисертації та автореферату в цілому немає, вони відповідають встановленим до такого роду робіт правилам.

Основні положення дисертації викладено у 10 публікаціях, з них 5 наукових статей, а також 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження забезпечена правильним методологічним підходом і методами дослідження. Зокрема в ньому використані філософські принципи та головні категорії теорії пізнання соціальних процесів і явищ, а також сучасні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (методи логіки, історико-правовий, порівняльного аналізу, порівняльно-правовий, логіко-юридичний, метод документального аналізу, статистичний).

Переконливою виглядає й емпірична база дослідження, яку складають серед іншого дані, одержані в результаті узагальнення 80 вироків у провадженнях про втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, а також анкетування 330 співробітників підрозділів Національної поліції України. При цьому особливої уваги заслуговують підсумкові таблиці, наведені дисертантом в додатках, в яких відображаються результати емпіричного спостереження.

Ознайомлення з метою і завданнями дисертаційного дослідження, його методологічною та емпіричною базою, використаним нормативним і науковим

апаратом, рівнем апробації результатів дослідження, дозволяють зробити висновок стосовно певного теоретичного і практичного рівнів опрацювання автором проблеми, що відповідає встановленим вимогам до кандидатських дисертацій.

Ключовою проблемою, що визначає **наукову новизну** та практичну значущість дисертаційного дослідження, є комплексне, з урахуванням положень загальної теорії криміналістики та результатів емпіричного спостереження дослідження з формування концептуальних основ видової методики розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. У зв'язку з цим достатньо інформативною слід визнати й саму криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом, відповідно до якої основними структурними елементами є: спосіб підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення; предмет злочинного посягання; обстановка вчинення кримінального правопорушення; знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; особа злочинця; особа потерпілого; слідова картина.

Зміст дисертації свідчить, що низка положень, висновків і пропозицій автора безсумнівно є новими з наукової точки зору, а інші пропозиції автора вказують на нові підходи у вирішенні питань, які вже досліджувалися раніше. Так, безумовно, новою за сучасних умов розвитку кримінального процесу є постановка проблеми і формулювання теми дисертації, яка передбачає дослідження основних напрямків методики розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом під час кримінального провадження. Висвітленню цих питань присвячені відповідні підрозділи дисертації, у яких автор: наводить ґрунтовну теоретико-правову характеристику втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом (с. с. 26–43); широко розкриває особливості організації розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, зокрема, наводить типові слідчі ситуації та слідчі версії, що виникають під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття

жебрацтвом (с. с. 75–99), а також детально аналізує та обґрунтовує способи взаємодії слідчого з підрозділами Національної поліції України та іншими органами під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жebraцтвом (с. с. 99–125); детально та глибоко досліджує питання тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жebraцтвом, зокрема, вказує на окремі особливості проведення цих дій (с. с. 128–155), а також досліджує форми застосування спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жebraцтвом (с. с. 155–173).

Виправдано погодитись з позицією дисертанта, що відсутність сімейного або державного піклування стосовно дітей, педагогічного нагляду і нормальних умов життя є причиною дитячого жebraцтва. Економічна криза, безробіття, іноді безвихідь і експлуатація дітей сприяли зростанню цієї проблеми. Жebraцтво також може бути викликане ще й іншими причинами: конфліктна ситуація в сім'ї, навчальних закладах, аморальна поведінка батьків, жорстоке поводження з дітьми, в тому числі зловживання з боку батьків, опікунів або осіб, які їх заміняють, які в корисливих цілях примушують дітей до порушення правових і моральних норм, що змушує їх піти з дому.

Аргументованою варто визнати запропоновану типізацію способів підготовки до вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з втягненням неповнолітніх у заняття жebraцтвом. Серед них автор виокремлює: 1) послаблення або усунення контролю підлітка над своєю поведінкою та діями; 2) вибір неповнолітніх, яких найімовірніше можна залучити до заняття жebraцтвом; 3) прояв дружньої підтримки неповнолітньому з метою втягнути його у заняття жebraцтвом; 4) прищеплення неповнолітньому інтересу до особливостей злочинного життя; 5) виготовлення, придбання, пристосування знарядь і засобів.

Певною науковою новизною вирізняються пропозиції щодо виокремлення чотирьох груп осіб, які втягують неповнолітніх у заняття жebraцтвом. Це: 1) особи, які розпивають з неповнолітніми алкогольні напої,

вживають наркотичні речовини, проводять з ними вільний час; 2) особи віком від 25 років, в більшості випадків раніше судимі, наркомани, алкоголіки, власники притонів; 3) дорослі особи, які без спеціально поставленої мети схиляють неповнолітніх до заняття жебрацтвом, встановлюють та підтримують з ними близькі стосунки (ігри в карти на гроші, спільне вживання алкоголю, наркотиків, втягування у раннє статеве життя, розмови про «романтику злочинного життя», «зłodійські закони»); 4) батьки, родичі, які втягують неповнолітнього у заняття жебрацтвом (наприклад, у циганських сім'ях, де жебракування вважається звичним видом отримання коштів).

Заслуговує на увагу пропозиція автора, що для розкриття кримінальних правопорушень, зокрема і втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, обов'язковою є співпраця (взаємодія) органів досудового розслідування з іншими правоохоронними органами, державними та місцевими органами влади, громадськими організаціями тощо. Необхідність у спільній діяльності визначається слідчим на підставі наявних у його розпорядженні доказів та інших даних з урахуванням слідчої ситуації. Найчастіше під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом такими суб'єктами взаємодії є: підрозділи ювенальної превенції, оперативні підрозділи, спеціаліст, прокурор, слідчий суддя. Необхідність взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом обумовлюється такими причинами: необхідністю проведення великої кількості слідчих (розшукових), пошукових та інших процесуальних дій; необхідністю проведення оперативно-розшукових заходів; наявністю протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб; необхідністю використання в доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності.

Заслуговує на підтримку позиція автора про те, що під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом найпоширенішими формами використання спеціальних знань є залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій і залучення експерта та доручення йому проведення судової експертизи. Висновок експерта повинен оцінюватися слідчим, що передбачає:

оцінку процесуального порядку призначення і проведення експертизи; оцінку особи експерта; оцінку матеріалів, наданих на експертизу; оцінку повноти і наукової обґрунтованості висновку експерта; оцінку з огляду на зроблені висновки; оцінку правильності складання самого висновку; оцінку ймовірних помилок, яких міг припуститися експерт; оцінку наявних у висновку доказів з огляду на їх належність до кримінального провадження, допустимість та місце в системі інших доказів.

Не зупиняючись на перерахунку інших сформульованих у роботі положень, висновків, пропозицій за результатами дослідження, необхідно безумовно зазначити, що вони заслуговують на увагу і слугують підставою для оцінки кандидатської роботи А. І. Довганя як такої, що є добротною науковою працею з теоретичних і правових проблем криміналістичної методики.

Зміст дисертації дозволяє зробити висновок про те, що поставлені автором завдання у більшій мірі вирішені. Дисертація в цілому має завершений характер, викладені в ній положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в: науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів виявлення та розслідування втягнення неповнолітніх у зайняття жебрацтвом; практичній діяльності для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України; освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів злочинів», а також у процесі підготовки підручників, посібників, лекцій і методичних матеріалів, під час проведення семінарських і практичних занять із кримінального процесу та криміналістики.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження А. І. Довганя треба зазначити, що як і кожна робота такого масштабу, вона охоплює певне коло дискусійних питань, які за своєю суттю лежать на стику декількох галузей знань, а тому не можуть залишатися поза їх критичним аналізом. До дискусійних питань, які як видається, можуть слугувати предметом

обговорення під час публічного захисту доцільно віднести такі узагальнені проблеми:

1. Не зовсім вдалим, як видається, є запропоноване на с. 19 роботи визначення мети дисертаційного дослідження. Так, автор зазначає, що: «мета дослідження полягає у **необхідності розгляду сучасного стану, ознак і динаміки втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, а також заходів щодо протидії цьому явищу.** На основі проведеного аналізу статистичної звітності МВС України, органів прокуратури, судової практики та наукових досліджень **необхідно визначити теперішній стан і тенденції втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, що дозволить сформулювати практичні рекомендації щодо розслідування підрозділами Національної поліції України цього кримінального правопорушення.**».

Зауважимо, що **мета дослідження** – це поставлена кінцева **єдина** мета, **один кінцевий результат (основна ціль)**, на досягнення якого спрямоване дослідження. Як видається, дисертант, визначаючи мету свого дослідження, дещо захопився і надто широко її визначив, у такий спосіб навівши швидше окремі завдання дослідження. На думку рецензента доречніше за аналізованого предмету дослідження визначити мету як, наприклад, **напрацювання комплексної методики розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом;**

2. На с. с. 62–63 роботи автор веде мову про **обстановку, місце та час вчинення** аналізованого кримінального правопорушення. При цьому А. І. Довгань не запропонував визначення вказаних понять та не звернув увагу на їх співвідношення. Як наслідок залишаються до кінця **незрозумілими поняття та зміст обстановки вчинення кримінального правопорушення** як структурного елементу криміналістичної характеристики та її співвідношення з місцем та часом вчинення кримінального правопорушення. Так, із буквального тлумачення тексту випливає, що **час, місце та обстановку вчинення злочину** дисертант розглядає як **самостійні структурні елементи криміналістичної характеристики** аналізованого виду злочину. Проте з цим важко погодитись,

оскільки час та місце вчинення злочину традиційно розглядають як складові елементи обстановки вчинення кримінального правопорушення.

Так, не дискутуючи щодо правильності і повноти того чи іншого запропонованого у літературі визначення, виправдано зазначити лише, що всі вони заслуговують на увагу і зводяться в меншій чи більшій мірі до того, що об'єктивна обстановка вчинення злочину складається з різного роду взаємодіючих між собою об'єктів, явищ і процесів у певних обставинах місця й часу, є причиною, що впливає на злочинну поведінку суб'єкта вчинення злочину. У зв'язку із цим виправдано погодитись з В. В. Тіщенком, який, як видається, запропонував найширше визначення поняття обстановки вчинення злочину. У її структуру він **включив** наступні елементи: **часову характеристику** розвитку події злочину; **просторову характеристику на всіх її етапах**; **матеріальну обстановку** місця підготовки, вчинення і приховування злочину (якщо вони не збігаються, не відбувалися в одному і тому ж місці); погодні і інші природно-кліматичні умови; поведінку учасників події; соціально-побутові і психологічні відносини між учасниками події; умови загального характеру, на фоні яких протікала злочинна подія (суспільні заходи, криза і т. п.); обставини, що сприяють чи перешкоджають підготовці, здійсненню і прихованню злочину.

3. Комплексний характер дисертаційного дослідження передбачає, серед іншого, **аналіз початкового, наступного та завершального етапів розслідування** втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, виокремлення відповідних кожному етапу типових слідчих ситуацій та, як наслідок, алгоритму дій слідчого за кожної із них.

Проте у підрозділі 2.1. дисертаційного дослідження автор досліджує типові слідчі ситуації, які можуть мати місце під час досудового розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом **лише на початковому** (с. с. 89–90) та на **подальшому етапах розслідування** (с. 91). Відтак поза увагою дисертанта залишилось питання типових слідчих ситуацій і відповідних їм дій на завершальному етапі розслідування. В цьому контексті виправдано звернути

увагу, що досить поширеними є наукові позиції (М. П. Яблоков, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, А. В. Дулов, В. Е. Коновалова та ін.), згідно яких типові слідчі ситуації можуть мати місце ще й на заключному етапі розслідування.

Крім того робота значно б виграла, якби дисертант до кожної типової слідчої ситуації запропонував відповідну програму розслідування, яка б включала як мінімум перелік версій, що підлягають перевірці і оптимальні системи слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів (тактичні комплекси), які необхідно здійснити. Переконані, що програмування розслідування, алгоритмізація дій слідчого це найбільш перспективні засоби адаптації типової методики до конкретних умов розслідування, тому ці напрями потребують особливої уваги з боку науковців, тим більше, що їх реалізація можлива й засобами персональної комп'ютерної техніки за рахунок створення належного програмного забезпечення;

4. На с. с. 158–159, 179 дисертації автор наводить власне визначення спеціальних знань, вказуючи, що: «спеціальні знання – це знання, притаманні різним видам професійної діяльності, за винятком знань, які є професійними для слідчого, що використовуються під час розслідування кримінального правопорушення з метою сприяння встановленню істини у провадженні у випадках і порядку, встановленому КПК України». Як видається, таке тлумачення спеціальних знань є занадто розширеним, розпливчатым, не повною мірою гармонує з положеннями, закріпленими у чинному КПК України та не розкриває сам зміст поняття «спеціальні знання».

В цьому контексті, узагальнивши та синтезувавши існуючі в літературі міркування, **спеціальні знання** можна визначити як професійні знання в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, що **не є загальнопоширеними, загальновідомими, одержані внаслідок фахової підготовки (навчання) та (або) практичної діяльності (наприклад, ремесло, антикваріат) у поєднанні з навичками та вміннями їх застосування**, необхідні для вирішення питань, які виникають під час досудового розслідування та розгляду у суді конкретних проваджень.

Висловлені зауваження стосуються окремих аспектів, за своїм змістом здебільшого носять дискусійний або рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи **Довганя Андрія Ігоровича на тему «Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом»**, яка є актуальним, самостійним, завершеним дослідженням, в ході здійснення якого отримані нові науково обґрунтовані результати, що відзначаються певним науковим рівнем і практичною значущістю, в сукупності розв'язує конкретне наукове завдання щодо розроблення сучасної наукової концепції окремої криміналістичної методики розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор **Довгань Андрій Ігорович**, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 –кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

доцент кафедри кримінального процесу
і криміналістики
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент

В.М.Фігурський

Підпис к.ю.н., доц. В. М. Фігурського засвідчує

Вчений секретар

доц. **О. С.Грабовецька**